

BOĞAZIÇİNE SIĞINANLARIN TÜRKİYE'DEKİ İŞLETME VE MUHASEBE EĞİTİMİNE KATKILARI: ORD.PROF.DR. ALFRED ISAAC ÖRNEĞİNDE 1933-1950 YILLARINA TARİHSEL BAKIŞ¹

Yrd.Doç.Dr. Orhan ÇELİK*

ÖZET

Türkiye'de 1930'lu yıllarda üniversite sisteminin kurulmasında Almanya'da Hitler döneminde yaşanan trajedinin önemli etkileri olmuştur. Bu etkiler, kurulması planlanan üniversite sisteminin çağdaş anlamda oluşturulmasından, eğitimin demokratikleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına kadar geniş bir alanı kapsamıştır. Almanya'dan göç eden bilim adamları diğer alanların yanı sıra işletme ve muhasebe alanında da katkıları olmuştur. Bu alanlarda Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac önemli bir örnektir. Çalışmamızda Prof. Isaac örneğinde göç eden bilim adamlarının Türk üniversite sistemi içinde yarattıkları değer ve bu değerlerin etkileri incelenmiştir.

ABSTRACT

The historical tragedy during Hitler's era has had significant effects on the establishment of contemporary Turkish higher education system in the 1930's. These effects were related to the establishment of a contemporary university system, democratization of education, and its extension. The scientists who emigrated from Germany have contributed to the improvement of several fields and also the fields of education of business administration and accounting. The contributions of Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac are significant example for Turkish higher education system. In our study, contributions of the emigrated scientists and their reflections have been researched at the example of Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac.

¹ “Boğaziçine Sığınanlar” ifadesi Fritz Neumark'ın anılarında Türkiye'ye göç eden Almanca konuşan profesörler için kullandığı bir ifadedir (Fritz Neumark (1982), *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, Çev.: Şefik Alp Bahadır, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul).

* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü Muhasebe Finansman Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
e-posta: ocelik@politics.ankara.edu.tr

I. Giriş

Türkiye’de çağdaş anlamda üniversite sisteminin kurulmasında başlangıç noktası 1933 yılında uygulanan üniversite reformu olmuştur. Üniversite reformunun başarıya ulaşmasında Almanya’dan ayrılmak zorunda kalan bilim adamlarının çok önemli emekleri olmuştur. Türkiye’ye göç eden bu bilim adamları, üniversite sistemimizi geliştirirken yeni bir akademik zihniyeti de beraberlerinde getirmişlerdir. Türkiye’nin kapılarını açtığı sırada Avrupa ülkelerinin çoğunda bu bilim adamlarının mesleklerini yapma hakkı değil yaşama hakları bile ellerinden alınmıştır.

Türkiye’ye göç eden bu bilim adamlarının birçok alanda yaptıkları çalışmalar arasında işletme ve muhasebe disiplinleri önemli yer tutmaktadır. Türkiye’de bu disiplinlerin geliştirilmesinde Prof. Dr. Alfred Isaac’ın çalışmaları belirleyici olmuştur.

Almanca konuşan bilim adamlarının Türk işletme ve muhasebe eğitimine katkılarının ortaya konmasını amaçlayan çalışmamız giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme Almanca konuşan bilim adamlarının katkılarının boyutlarının tam olarak ortaya konulabilmesi amacıyla Türkiye’de üniversite reformu incelenmiştir. İkinci bölümde Almanca konuşan bilim adamlarının Türkiye’ye göç serüvenleri üniversite reformu çerçevesinde değerlendirilmiş, üçüncü bölümde ise Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac örneğinde bu bilim adamlarının Türk üniversite sistemine katkıları incelenmiştir.

II. Türkiye’de Üniversite Reformu

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında gerçekleştirilen eğitim reformu Cumhuriyet projesinin önemli bir halkası olmuştur. Eğitim sistemimizin diğer aşamaları gibi yüksek öğretim sistemimizin geliştirilmesi ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücünün sağlanması bakımından hayati derecede önem taşımıştır. Bu reform ile ülkenin eğitim bakımından son derece geri olduğunun bilincinde olan Cumhuriyetin kurucuları, bir yandan genel eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla yeni öğretmen okulları, ilk ve orta öğrenim kurumları açarken, diğer yandan da başarılı lise mezunlarını devlet desteğiyle yurt dışında eğitime göndermiştir.² Cumhuriyetin kuruluş yılları olarak kabul edilebilecek 1927-1933 yılları arasında Avrupa’ya ve ABD’ye temel bilimler ve meslek eğitimi için öğrenciler gönderilmiştir. Bu dönemde temel bilimler fakültelerinde yeni bölümler açılmış, mühendis yetiştiren yüksek okullarda yeni şubeler kurulmuştur.³

Eğitim reformunun en önemli halkasını 1933’de uygulanmaya başlanan üniversite reformu oluşturmaktadır. Büyük yıkımlardan yaratılan Genç Türkiye Cumhuriyeti, birçok kurumu yeniden oluşturmuş, devralınan bazı az sayıdaki kurum ise iyileştirilmiştir.⁴ Bu kurumlardan en önemlilerden biri de yüksek öğretim kurumu olan Darülfünun’dur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’deki yüksek öğretim sisteminin gözden geçirilmesi ve eksikliklerinin ortadan kaldırılması amacıyla yabancı uzmanlardan yararlanılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri Prof. Albert Malche’dur.

² Ali Arslan, (1995), *Darülfünun’dan Üniversiteye*, İstanbul: Kitabevi.

³ Osman Bahadır (2004). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilim”, *Günce*, s. 10-11.

⁴ Üniversite reformundan önce Türkiye yüksek öğretim sistemi taşıdığı sorunlara karşın bünyesinde önemli bilim adamları ve bilimsel faaliyetleri de barındırmaktaydı. Örneğin, 1923-1933 yılları arasında matematik Müderrisi Hüsnü Hamid Bey, patolojik anatomi müderrisi Hamdi Suat Bey, doktor Akil Muhtar Bey, doktor Hulusi Behçet Bey, doktor Kadri Reşat Bey, doktor Kemal Cenap Bey, zoolog Ali Vehbi Bey, organik kimya müderrisi Hamit Nafiz Pamir ve Ahmet Malik Sayar Bey, Süreyya Tahsin Bey, Baytar Mekteb-i Alisi müderrislerinden Mehmet Halid Bey’lerin araştırmaları çeşitli yabancı dergilerde yayımlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, İsviçreli eğitim uzmanı Prof. Malche'yi Türkiye'ye davet etmiş ve kendisinden Darülfünun konusunda bir rapor hazırlamasını istemiştir. Prof. Dr. Malche yüksek öğretim kurumlarını inceleyerek bir otopsi raporu hazırlayarak hükümete sunmuştur.⁵ Prof. Malche'nin hükümete sunduğu rapora göre Türk yüksek öğretim sisteminin sorunları şu şekilde sıralanmıştır:⁶

- Darülfünun'un fakülteleri arasında bilimsel çalışma ortaklığını sağlayacak bağlantı yoktur. Kimi fakülteler yalnızca öğretimle ilgilenerek birer meslek okulu durumuna gelmiştir.
- Öğretim üyelerinin çoğunluğu kendilerini yalnızca belirli saatlerdeki derslerinin sorumlusu sayarak bilimsel inceleme ve araştırmadan uzak kalmıştır. Öğrenci ile öğretici arasındaki ilişki dersane içinde bitmekte dersane dışında öğrenci yol göstericisiz ve kendi başına kalmaktadır. Öğretim genellikle ve yalnızca öğretim üyesinin söylediklerinden öteye gitmemekte öğrencinin öğrenme sorumluluğu da belirli bir kitabın sayfaları ya da hocanın tutulan notları içinde kaybolmaktadır.
- Seminerler genellikle sözde kalmaktadır. Laboratuvarlarda daha çok gösteri ile yetinilerek öğrencinin kişisel çalışmada bulunma ve araştırma yöntemlerine alışma olanakları en düşük orana indirilmiştir.
- Hocaların kendi yazdıkları telif eser ve yayınları yok denecek kadar azdır. Öğretim üyeleri ve yardımcıların çoğunluğu dışarıda iş ve ilişkilerinin çokluğu yüzünden Darülfünun-

daki görevlerini ikinci derecede sayılacak kadar kurumla bağlarını azaltmışlardır.

- Darülfünun öğretimi ülkenin yaşamı ve çalışmalarıyla bağlantıyı kaybetmiş, teorik bir içine kapanma halini almıştır.
- Kendi haline bırakılan tıp fakültesi, kentin hastaneleriyle bağlantı kuramamış, bu nedenle tıp öğretim ve eğitiminde birinci derecede önemli olan klinik öğretimi çok sınırlı bir alana sınırlamıştır.
- Bir kısım öğretim üyeleri yıllardan beri Darülfünun'da çalıştıkları halde ortaya henüz bilimsel değeri olan bir eser çıkaramamışlardır. Basit bir çevirinin bir tez olarak kabul edilmesi araştırma ve telif eserlerin değerini hiçe indirmiştir. Aynı fakülte içindeki öğretim üyeleri arasında verimli, mutlu bir fikir ve ideal birliği, birlikte çalışma yerine çatışma ve düşmanlıklar bulunmaktadır. Rektörlük, dekanlık, kurul üyeliği gibi durumlar yalnızca kimi öğretim üyeleri arasında ihtiras ve kıskançlık doğurucu bir makam halini almıştır. Darülfünun'un özerkliği yalnız mevki ve makam ihtiraslarını kaynaştıran olumsuz bir etken olmuştur.

Raporda aynı zamanda Türk yüksek öğretim sisteminin iyileştirilmesi için yapılması gerekenler de ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Raporda en temel çözüm olarak Darülfünun'un kapatılması gösterilmiştir. Atatürk raporu inceledikten sonra raporun sonunda yer alan "Darülfünun kapatılmalıdır" cümlesini "İstanbul Üniversitesi açılmalıdır" cümlesi ile değiştirerek yeni bir dönemi başlatmıştır.⁷ Bu girişimin sonucunda kültür reformunun önemli bir adımı olarak 30 Temmuz

⁵ Yaşar Öztürk, (2003), "İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında", *Bütün Dünya*, Sayı: 2003/08, Ağustos, s. 18-27.

⁶ Albert Malche (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar Seri:B, No.: 5, 5-22.

⁷ Öztürk, a.g.e., s. 18-27.

1933 tarihinde Darülfünun kapatılarak, 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi açılmıştır.

Türkiye'nin önemli eğitim kurumlarından biri olan İstanbul Üniversitesi'nin kurulması tek başına yeterli olmamıştır. Bu kurumun genç Türkiye Cumhuriyetinin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılayabilecek altyapıya da sahip olması gerektiği ve altyapının sadece bina ve laboratuvarlar değil, aynı zamanda öğretim üye ve yardımcılarını da kapsayacağı kısa zamanda anlaşılmıştır.

III. Üniversite Reformu Sürecinde Alman Bilim Adamlarının Göçü ve Üniversite Sistemine Etkileri

Türkiye'de üniversite reformu gerçekleştirilirken, Almanya'daki siyasal gelişmeler ve sonrasında yaşanan trajedi Almanya kadar Türkiye'yi de etkilemiştir. Ancak bu sürecin Türkiye'ye etkisi Almanya'dakinin aksine olumlu etkileri de barındırmaktadır. Birbirinden tamamen farklı ancak aynı zamanda gelişen iki olay Türkiye'de önemli bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. Bu olaylar şu şeklide ifade edilebilir:

1. Almanya'da Hitler döneminin (III. Reich) siyasal ve ırksal yönden kendine karşı gördü-

ğü kişileri kovuşturmaya başlaması ve bunun "Reich Başkanın, Halkın ve Devletin Korunmasına" ilişkin 28 Şubat 1933 tarihli emri, 24 Mart 1933 tarihli "Yetki Yasası" ve 7 Nisan 1933 tarihli "Devlet memurları statüsünün yeniden belirlenmesine ilişkin yasa gibi "hukuksal" dayanaklara dayandırılması.

2. Atatürk'ün Türkiye'deki eğitim reformunu uygulama çalışmalarının yüksek okulları da içinde almasını öngören 2252 sayılı yasanın 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilmesi.

Almanya'daki siyasal gelişmeler sonucunda "Almanca konuşan"⁸ bilim adamlarının ülkelere terk etme zorunda kalması ile sonuçlanan trajedilerin belki de tek olumlu yanı Türkiye'ye göç etmeleridir.⁹ Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti üniversite reformunun bir parçası olarak ve sistemli bir politika ile ülkelerinden kovulan bu bilim adamlarının bir kısmını Türkiye'de çalışmaya ikna etmiştir. Bu şekilde birçok değerli bilim adamı, sanatçı ve uzman henüz on yılını yeni doldurmuş olan genç bir Cumhuriyete göç etmişlerdir.¹⁰ Atatürk göç eden bilim adamlarından olan beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir: "yabancı profesörler, genç Türk profesörlerin kurmay sınıfını yetiştirecekler, bu kurmaylar da gene yeterli sayıda Türk profesörü

⁸ F. Neumark gibi bazı yazarlar göç eden bilim adamlarının içinde Alman olmayanların da bulunmasından ötürü "Alman" kavramı yerine "Almanca konuşan" kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.

⁹ Almanya'nın bilim ve kültür alanındaki en önemli temsilcilerinin kitleler halinde sürgüne yollanması, 30 Ocak 1933 tarihindeki iktidara el konmasından hemen sonra başlamış ve yeni rejimin muhaliflerine karşı acımasızca bir savaş halinde Yahudiler aleyhindeki kampanya ile birlikte sürdürülmüştür. 1 Nisan 1933 tarihi "Yahudilere boykot günü" bu açıdan önem taşımaktadır. Aynı şekilde politik ve ırkçı görüşleri nedeniyle yeni rejime karşı olan memurların devlet hizmetinden atılmasına yönelik 7 Nisan 1933 tarihli "Devlet memurları statüsünün yeniden belirlenmesi adındaki yasa da göçmen sorunu ile doğrudan ilişkilidir. Bu yasanın 1. madde hükmü "Milli bir devlet memurları statüsünün yeniden kurulması ve idari hizmetlerin basitleştirilmesi için aşağıdaki hükümlere uygun olmayan memurlar işten çıkarılır. Bu husus mevcut hukuk hükümlerine göre işten çıkarılma için yeterli gerekçe olmaması halinde dahi geçerlidir" Alman yüksek okullarındaki öğretim elemanlarının kitle halinde sürülmesi için aynı kanunun 3. ve 4. maddeleri "ari arktan olmayan memurlar emekliye ayrılırlar" ve "şimdiye kadarki politik faaliyetleri dolayısıyla, milli devlet için her an ve her türlü tehlikeyi göze alacağı hususunda kesin kanaat vermeyen memurlar işten çıkarılır" hükmü yer almaktaydı (Klaus Detlev Grothusen, (1981), "1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, Cilt: XLV/2, Sayı: 180, s. 542).

¹⁰ Çeşitli kaynaklarda Türkiye'de çalışmaya ikna edilen bilim adamları arasında ünlü fizikçi Albert Einstein'ın da olduğu ancak Einstein'ın son anda ABD'den aldığı teklifi değerlendirerek ABD'ye gittiği ifade edilmektedir.

yetiştirecekler; öyle ki yetiştirilen Türk profesörleri, ülkenin ihtiyaç duyduğu sayıda öğretmeni, hekimi, hukukçuyu ve başkalarını eğitecek durumda olacaktır.”¹¹ Bu ifadeler göç edenlere Genç Cumhuriyetin kurucu ve yöneticilerinin nasıl baktığını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Özellikle vurgulamak gerekir ki, Türkiye’de bu bakış açısıyla bilim adamlarına mesleklerini yapma hakkı tanınırken diğer ülkelerde göç edenlere yaşama hakkı dahi tanınmamaktaydı.

Almanya’da Hitler’in iktidara gelmesi ile sonuçlanan siyasal gelişmelerin oluşmasına ekonomik olayların da önemli etkileri olmuş, bir başka ifade ile ekonomik koşullar Hitler’in iktidara gelmesini hazırlamıştır. Almanya’da 1930 yılı yeni gelişmelerin bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönüm noktası aslında belirgin sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Almanya’da 1919’dan sonra özellikle 1920’lerin başında ortaya çıkan ve “Almanya hiperenflasyonu” olarak adlandırılan olay o denli dev boyutlarda bir macera haline gelmiştir ki, paranın katı sınırlamalarla istikrara kavuşturulması kaçınılmaz olmuştur. Bu sürede eski “kağıt Mark” özellikle tarım kesiminde giderek reddedilmeye, ödeme aracı olarak kabul edilmemeye başlanmıştır. Böylece alışverişler takas gibi ilkel ve zor yöntemlerle yürütülür hale gelmiştir. Bu enflasyon döneminin sonuna doğru ücret ve maaşlar her iki üç günde bir öğleden önce ödenmeye başlanmıştır. Fiyatların dolar kuruna göre belirlendiği bu dönemde, kurun öğlen saatinde belirlenmesi nedeniyle maaşını alan çalışanlar elindeki parayı biran önce elinden çıkarabilmek için önüne

geleni satın alır hale gelmiştir. Bu ortamda Almanya’da spekülasyon ve her türlü karaborsacılık artmıştır.¹² Sürecin sonunda Hitler 30 Ocak 1933 tarihinde seçimle şansölyeliğe getirilmiştir. Hitlerin bu ortamda iktidara gelmesi birçok Alman vatandaşı için sonun başlangıcı olmuştur.

Hitlerin Almanya’da iktidara gelmesi ile yerleşen totaliter yönetim anlayışı, ülkede yaşayan Museviler ve diğer “sakıncalılar” için çok yönlü baskıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hızla gelişen sürecin sonunda yeni rejim için “sakıncalı” olanlar toplama kamplarına gönderilmeye başlanmıştır.¹³

Almanya’da Museviler ile rejime muhalif olan veya gelecekte muhalif olacakların toplama kamplarında ölüme terk edildiği dönemde Genç Türkiye Cumhuriyetin temellerini sağlamlaştırmak için eğitim reformunu başlatılmıştır. Bu süre içinde Türkiye diğer Avrupa ülkelerinin aksine Almanya’dan kovulan veya kaçmak zorunda kalan Musevilere kapılarını açarak üniversite reformunu sağlam bir temele oturtmuştur. Aslında, Türkiye ile Alman bilim adamlarının ilk teması bu trajik dönem değildir. Türkiye’de Alman teknisyen ve bilim adamları daha önce de çalışmıştır. Bu açıdan kültürel anlamda Türk Alman ilişkileri üç dönemde izlenebilir.

Bu dönemlerden ilki Weimar dönemidir. Weimar döneminde kültürel alanda oluşturulan Türk Alman ilişkileri, Türkiye’nin yeni kurulmakta olan bir devlet olarak birçok alanda bilgisinden ve deneyimlerinden yararlanmak ama-

¹¹ Ernst E. Hirsch, (1997), *Anularım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, s. 215).

¹² Fritz Neumark, (1982). *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye’ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, Çev.: Şefik Alp Bahadır, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, s. 26-27)

¹³ Johannes Neuhausler, (2002), *What was it like in the Concentration Camp at Dachau*, Dachau: Trustees for the Monument of Atonement in the Concentration Camp at Dachau, s. 9-27.

Barbara Distel ve Ruth Jakusch, (1978), *Concentration Camp Dachau 1933-1945*, 17. Edition, Munich: Comité International de Dachau, s. 14-32.

cıyla Almanya'dan uzmanlar davet etmesine dayanır. Gelen uzmanlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:¹⁴

- Dahiliye Vekaletinin personel dairesini kurmak için (Schmid ve MaxMühl)
- Ziraat alanında (Karl Julius Horn)
- Devlet fabrikalarında görevlendirilmek üzere (Fritz Neumann)
- Harita Genel Müdürlüğüne (Lüscher)
- Ziraat (Falke)

Gelen bu uzmanların mevcut sistemin iyileştirilmesi ve yeni sistemlerin oluşturulmasında katkıları olmuştur. Hitler'den önce ve özellikle yirmili ve otuzlu yılların başlarında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde çok sayıda Alman bilim adamına yönetici konumunda rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Türkiye'nin I. Dünya Savaşına girmesinden kısa bir süre sonra İstanbul'da "Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü" kurulmuştur.

İkinci Dönem, Nazi döneminde resmi olarak görevlendirilen uzman ve bilim adamlarının Türkiye'de çalıştığı dönemdir. Bu dönemde, ziraat ve konservatuarın yanı sıra madencilik ve İktisat Vekaletinde de Alman uzmanların çalıştığı gözlemlenmektedir.

Üçüncü dönem ise zorunlu göçlerle başlayan dönemdir. Nasyonal sosyalizmin iktidarı ele geçirmesinden sonraki yıllarda Alman vatandaşlarının Türkiye'ye iltica etmeleri önemli bir dö-

min başlangıcı olmuştur. Bu süreç içinde, Alman bilim adamı ve sanatçıların Almanya'da sonu bilinmeyen bir süre için kaybettikleri veya vicdani nedenlerle terk ettikleri, eğitimlerine ve yeteneklerine uygun bir işi yeniden bulmanın kendilerine sağlayacağı yarar açıktır. Türkiye Cumhuriyeti onlar için uygun ve güvenli bir yaşama ve çalışma alanı olmuştur.

Almanya'da iktidar için sakıncalı olan bütün memurların ve özellikle bilim adamlarının işten atılmaları için gerekli yasal altyapı oluşturulduktan sonra 7 Nisan 1933 tarihinde göç başlamıştır. Göç eden bilim adamlarının Türkiye'ye davet edilmesi ve burada çalışmaya başlamaları kültürel olduğu kadar siyasal bakımdan da önemli sonuçlar doğurmuştur. Hitler Almanya'sı II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye göç eden bilim adamları ve diğer Musevilerle ilgili olarak sürekli baskı uygulamıştır. Nazi güçlerinin Türkiye sınırına kadar ilerlemiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda baskıların önemli bir tehdidi de içerdiği açıktır.

Almanya'dan sınır dışı edilen bilim adamlarının Türkiye'ye davetinde ve çalışmaya başlamalarında Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Birliği'nin birinci derecede aracılığı olmuştur. Bu Birlik Musevi bilim adamları için bir koordinasyon merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Birliğin başkanı olan ve sonradan İstanbul'a gelen patolojik anatomi öğretim üyesi Prof. Philipp Schwarz ile Prof. Malche'den hükümet yetkilileri ile temas konusundaki ilk haberi Mayıs ayında almış, Haziran 1933'de Ankara'da Prof. Malche ile birlikte Dr. Reşit Galip ile ilk toplan-

¹⁴ Cemil Koçak (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, s.38-45.

tıyı yapmışlar ve böylece Türkiye'ye göç hareketini başlatmışlardır.¹⁵

Türkiye'ye davet edilecek bilim adamlarının kimler olacağı yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Bu saptamanın yapıldığı toplantının sonucunda Dr. Reşit Galip atılan adımın önemini şu ifadelerle ortaya koymuştur: “Bugün alışılmışın da dışında, örneği gösterilmeyecek bir iş yapabildiğimiz bir gün oldu. 500 yıl kadar önce İstanbul'u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişti ve buna engel olamamıştık. Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya'ya gitti. Sonuç olarak Rönesans gerçekleşti. Bugün Avrupa'dan bunun karşılığını alıyoruz. Ulusumuzun yenileşmesini umut ediyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin.”¹⁶

Türkiye'ye göç eden bilim adamları ile uzmanlar İstanbul ve Ankara'da çalışmaya başlamışlardır. İstanbul'a göç eden bazı bilim adamları ile çalışma alanları şu şekilde sıralanabilir:

- Tıp: Friedrich Dessauer, Erich Frank, Josef Igersheimer, Adolf Kantorowicz, Wilhelm Liepman, Rudolf Nissen, Philipp Schwartz, Max Sgalitzer.
- Matematik ve Doğal Bilimler: Fritz Arndt , F. L. Breusch, Curt Kosswig, E. F. Freund-

lich, Alfred Heilbronn, Arthur v. Hippel, Richard v. Mises, Willy Prager.

- Hukuk ve İktisat: Josef Dobretsberger, Ernst Hirsch, Richard Honig, Gerhard Kessler, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Andreas Schwarz, Karl Strupp.
- Mimarlık: Clemens Holzmeister, Gustov Oelsner, Bruno Taut.

Ankara'ya İstanbul'a oranla daha az sayıda göçmen bilim adamı ve uzman gelmiş olmakla beraber bunların aralarında en başta Ernst Reuter olmak üzere isim yapmış uzman ve bilim adamları bulunmaktadır. Türkiye'de kısa bir süre kalmış olmasına rağmen Türkiye'de klasik müzik çalışmalarının başlamasında önemli katkısı bulunan ve kendisinden sonra Carl Ebert, Ernst Praetorius ve Eduard Zuckmeyer'in de Türkiye'ye göç etmesini sağlayan Paul Hindemith gelenlerden bir diğeridir. Ankara'ya gelen bilim adamları ve uzmanlar arasında Firzt Bade, Hans Bremer, Wolfram Eberhardi, Albert Eckstein, Otto Gerngross, Emil Gotschlich, Hans Gustav Güterboch, Benno Landsberger, August Laqueur, Alfred Marchionini, Eduard Melchior, Karl Menges, Paul Pulewka, Georg Rohde, Walter Ruben, Wilhelm Salomon, Calvi ve Martin Wagner de sayılabilir.¹⁷

¹⁵ Neumark'ın anılarında Schwartz'ın o günü şu şekilde ifade ettiği belirtilmiştir: “Toplantıya tam zamanında geldik. Bakan ve yirmi kadar mesai arkadaşı hazır bulunuyordu... Dr. Reşit Galip beni dostça bir şekilde karşıladı ve sonra derhal toplantıyı açtı. Başkanlığı yürüten Bakanın sol tarafında Prof. Malche ve onun yanında ben, karşı tarafta ise Salih ve Rüştü Beyler oturuyordu. Uzun masanın etrafı reform komisyonun üyeleri ve her kelimeyi yazmaya çalışan Bakanlık memurları ile çevrilmişti. Görüşmeler Fransızca yapılıyordu. “Bize... dalında bir profesör tavsiye edebilir misiniz?” Ben birliğimizin isim listesini Kürschner'in bilginler takvimine geçirmiştik. Bu sayede hiç tereddüt etmeden üç isim birden verebiliyordum. Bunların özgeçmişlerini okuyarak şimdiye kadar ki çalışmalarını anlatıyor, ikisi hakkındaki şahsi kanaatlerimi belirterek bunların beni Zürih'te bulduklarını söylüyorum. Sonra her üç ismi de listeye alarak seçimi sonraya bırakmayı tavsiye ediyordum. “Bize... dalında bir profesör teklif edebilir misiniz?” öğleden sonraki görüşmelerde bu soru otuz defa tekrarlandı ve her defasında da artan bir heyecanla cevaplandırıldı. Ben dahil orada bulunan herkes zamanı, komplikasyonları ve direnmeleri tamamen unuttuk sanıyorum. Ben Almanya'dan rezilane bir şekilde başlayan göçün o saatlerde yaratıcı bir safhaya döndüğünü hissediyordum. Batının veba hastalığına bulaşmamış, tertemiz, fevkalade bir ülke bulmuştum. Birliğimizin kuruluşu ve gelişmesi artık amacına ulaşıyordu. Onun tarihi bir ihtiyaçtan doğduğu meydana çıkmıştı”

¹⁶ Horst Widmann, (1999), *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: Kabalıcı, s. 92

¹⁷ Grothusen, a.g.e. s. 541.

Türkiye'ye göç eden bilim adamları iki gruba ayrılabilir. Gelenlerin bir bölümü Alman oldukları halde o dönemin siyasal ideolojiyle bağdaşmadıkları için ülkelerini terk etmek zorunda kalanlardır. Röpke, Kessler ve Rüstow gibi siyasal nedenlerle gelenler bu gruba örnek gösterilebilir. Diğer grup ise Musevi oldukları için Almanya'yı terk etmeye zorlanmış olanlardır. Bu grup içinde sadece Musevi olanlar değil ailesinde Musevi bulunanlar da yer almaktadır. Göç eden bilim adamlarının çoğunluğu ikinci grupta yer almaktadır.

Türkiye'ye göç edenler içinde Alman olmayanlar da vardır. Fransız kamu hukukçusu Charles Crozat, Cenevrelili Zoolog André Naville bu gruptakilere örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde Almanya dışında Musolini'den kaçarak gelen bilim adamlarının da olduğu bilinmektedir. Bunlardan Türkiye'ye göç eden Roma Üniversitesi'nde iktisat teorisi profesörü olan Umberto Ricci önemli bir örnektir. Ricci, totaliter devlet anlayışına ters düşen klasik liberal öğretilerin temsilcisi olarak "duçe"nin nefretini kazanmış ve onunla basında sürdürdüğü tartışmalar sonunda profesör unvanı elinden alınmıştır. Ricci tüm hızıyla devam eden savaşa rağmen 1942'de karısı ile birlikte İstanbul'a ulaşmayı başarmıştır. Türkiye'de değer teorisi üzerine eserler vermiştir. İtalya'da kürsüsü geri verilince Ricci 1945 yılında İtalya'ya dönüş kararı vermiş ancak dönüş yolunda hayatını kaybetmiştir.¹⁸

Almanların yanı sıra, Avusturyalılar ve eski Avusturya-Macaristan kraliyet monarşisine da-

hil olan ve Almanca konuşan diğer halk gruplarına mensup kişiler de bu dönemde Türkiye'de çalışmışlardır.

Türkiye'ye göç edenlerin bazılarının Türk hükümetinin çağrısına uyabilmek için tutuklu buldukları cezaevlerinden çıkarılmaları gerekmiştir. Bunlar arasında Kessler, Dessaner ve Kantorowicz sayılabilir. Bu süre içinde tutuklularla ilişki kurmak ve bir öğretim görevinin kabulü için kendilerine teklifte bulunmak oldukça güç olmuştur. Tutuklu teklifi kabul ettikten sonra, Türk hükümeti serbest bırakılması için büyük bir çaba göstermiştir. Bazıları da daha sonraları ancak büyük sıkıntılarla tutukluluktan kaçarak Kosswig gibi derhal İstanbul'a veya Reuter¹⁹ gibi önce Hollanda ve İngiltere'ye daha sonra Türkiye'ye ulaşmışlardır.²⁰

İstanbul Üniversitesi'ne 1933 yılında gelen Alman hocalar 1938 yılında Avusturya'nın ilhakından sonra Avusturya'dan ve Münih Antlaşmasından sonra Prag Üniversitesinden oldukça fazla sayıda göçmeni de kendilerine katmayı başarmışlardır.

Türkiye'ye göç eden bilim adamları ile sözleşme yapılarak Türkiye'de çalışmalarını sağlanmıştır. Göç eden bilim adamları ile yapılan sözleşme hükümleri göç eden bilim adamlarının Türk yüksek öğretim sistemine katkılarını ortaya koyabilmek için önemlidir. Göç eden bilim adamları ile hükümet arasındaki yapılan sözleşme;

1. Profesörler güçlerini ve zamanlarını bütü-

¹⁸ Neumark, a.g.e., s. 62.

¹⁹ Ernst Reuter, 1933 yılına kadar Magdeburg Belediye Başkanı ve mecliste milletvekili olarak görev yapmıştır. Reuter 1933-1934 yıllarında iki defa Lichtenburg toplama kampına götürülmüş ve 1935 yılında Queker'ler derneği yardımı ile Hollanda üzerinden İngiltere'ye kaçmış, daha sonra Fritz Baade'nin yardımı ile ulaştırma uzmanı olarak Türkiye İktisat Vekaletinde görev almıştır. Reuter 1938 yılında Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tek Alman hoca olarak görev almış ve okulda Şehircilik Kürsüsünü kurarak başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Reuter Türkçeyi kısa sürede mükemmel bir şekilde öğrenin ve kendini gönülden Türkiye'ye bağlı hisseden göçmenlerden biri olarak Türkiye'yi hep ikinci vatani olarak görmüştür. Reuter 29/09/1953 tarihinde ölmüştür (Fehmi Yavuz, "Prof. Ernst Reuter", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIII, No: 3, Eylül 1968, s. 135-192).

²⁰ Widmann, a.g.e., s. 284.

nüyle üniversite çalışmalarına adayacakları ve bir yan uğraşmayı kabul etmeyeceği,

2. Bir çevirmen yardımıyla Türk öğrenciler için Türkçe ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayımlanacağı,
3. Üç yıllık bir sürede Türkçe ders anlatabilecek kadar Türkçe öğrenileceği,
4. Hükümetin isteği üzerine herhangi bir özel ödeme yapılmaksızın gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlanacağı,
5. Gelişme ve halkın aydınlatılması için kurulan tesislerde aktif olarak görev alacağı

gibi hükümleri içermekteydi.

Sözleşmenin öngördüğü yükümlülüklerin yanı sıra göç eden bilim adamlarına şu haklar tanınmıştır:

1. Sözleşme yapılan kişilere bir maaş bağlanması, taşınma ve yolculuk ücretleriyle bir hastalık sigortası yapılması öngörülmektedir.
2. Göç eden profesörler yabancı çalışma arkadaşlarını getirip görevlendirme talep etme hakkına sahiptirler. Bu haktan özellikle başlangıçta çok yararlanmışlardır. Bu hüküm çerçevesinde mülteci profesörlerin yanı sıra başka yine mülteci olan pek çok asistan, okutman ve yardımcı öğretim elemanı İstanbul'da görev almıştır.²¹ Gelen bu yardımcılar "ilmi yardımcı" sıfatıyla Türk asistanları ile aynı statüde çalışmışlardır.

Sözleşmeye göre göç eden bilim adamlarının sadece öğretim ve araştırma alanında değil, mesleği icra edenler için bir takım yetiştirme kurslarının düzenlenmesi ve kamuya açık çeşitli eğitici faaliyetlerin sürdürülmesi konularında da yükümlülüğü bulunmaktadır. Sözleşmeler beş yıllık olarak yapılmıştır ve sözleşme süresinin bitiminden beş ay önce feshin ihbar edilmesi halinde sözleşmenin sona ermesi, eğer bu yapılmamışsa sözleşmenin kendiliğinden beş yıl daha uzatılmış sayılması öngörülmüştür. Yaşam standartları göz önüne alındığında ve diğer Türk bilim adamlarının maaşları ile karşılaştırıldığında göç eden bilim adamları için ödenecek maaşlar tatmin edici düzeyde belirlenmiştir.²²

IV. Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac Örneğinde Göç Eden Bilim Adamlarının Önemli Katkıları

Almanya'daki nasyonal sosyalist diktatörlüğün baskısının neden olduğu Alman bilim adamlarının, sanatçıların ve politikacıların göçü olayı oldukça geniş kesimleri etkileyecek sonuçlar yaratmıştır. Aslında, 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan yabancı ülkelere beyin göçünün yaşanması yalnız Türkiye'yi değil, bütün dünyayı etkilemiş bir olaydır. 1933 sonrası yıllarda birçok ülkede özellikle ABD'ye göç etmiş olan mültecilerin mutlak sayısının Türkiye'ye göç edenlerin sayısının çok üzerinde olması bu durumun açık bir göstergesidir.²³ Bununla birlikte, Hitler Almanya'sından kaçan mültecilerin görelili önemi dünyanın hiçbir ülkesinde Türkiye'de-

²¹ Widmann, a.g.e., s.115.

²² Hirsch, a.g.e., s.192,

²³ Mitchell G. Ash ve Alfons Söllner, (1996), "Introduction: Forced Migration and Scientific Change after 1933", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press, s. 1-19.

Claus-Dieter Krohn, (1996), "Dismissal and Emigration of German-Speaking Economists after 1933", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press, s. 175-272.

Karen J. Greenberg, (1996), "The Refugee Scholar in America: The Case of Paul Tillich", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press, s. 273-289.

ki kadar büyük olmamış ve çalışmaları dünyanın hiçbir yerinde bu kadar kalıcı bir etki bırakmamıştır. Türkiye’de 1930’lu yılların başında okuma yazma bilmeyenlerin oranı göç eden bilim adamlarının mesleki faaliyette buldukları diğer ülkelere nazaran oldukça yüksek düzeydedi. Bu bilim adamları ve sanatçıların o ülkedeki doktor, avukat, kimyager, fizikçi ve dil öğretmenlerine, ayrıca bazı memur gruplarına yaptıkları etki olağanüstü geniş ve derin olmuştur. Bu etki sadece çağdaşları ile sınırlı kalmamış, sonraki nesilleri de içine almıştır.²⁴ Bunun en önemli nedeni Genç Cumhuriyetin kurucularının bakış açılarıdır. Gelen bilim adamlarının ve sanatçıların faaliyetlerini daha fazla Ankara ve İstanbul’da yoğunlaşmış olmaları da katkılarını artıran bir diğer unsur olmuştur. Bunun yanı sıra, göç eden bilim adamlarının Türkiye’de tüm

nüfusa göre oranları mültecilerin yaptıkları çalışmaların önemini gerektiği şekilde yansıtmaktadır.

Göç eden bilim adamları önce İstanbul Üniversitesi’nde daha sonra Ankara Üniversitesi’nde çok değerli katkılar sağlamışlardır. Üniversite reformu sonucunda kurulan İstanbul Üniversitesi’nde kuruluş aşamasında üç grup öğretim üyesi bulunmaktaydı: Lağvedilen Darülfünun’dan devralınan öğretim kadroları, Cumhuriyetin kurulmasından bu yana Avrupa’da eğitime gönderilmiş olan genç öğretim kadroları ve göç eden yabancı profesörler. Üniversite reformunun gerçekleştirildiği 1933 yılında İstanbul Üniversitesi’nin öğretim üyesi yapısı Tablo1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kuruluş Yılında İstanbul Üniversitesi’ndeki Öğretim Üyesi Dağılımı

	TC Uyruklular	Yabancılar
Ordinaryüs Profesörler	27	38
Profesörler	18	4
Doçentler	93	-
Toplam	138	42

²⁴ Neumark, a.g.e., s. 6.

Türkiye'ye göç eden bilim adamlarının büyük çoğunluğu iyi niyetle elinden geleni yapmış, kendilerine imkan sağlayan bu ülkeye bir şeyler vermek için çabalamış ve bu çabalarında da önemli ölçüde başarılı olmuştur. Geldikleri bu genç ülkeye her zaman bağlı kalmışlardır. Bu bağlılığa en ilginç örneklerden biri Manyas kuş cenneti milli parkını Türkiye'ye kazandıran ve yıllarca Zooloji Enstitüsünde hocalık yapan ve sonra anayurtları Almanya'ya dönen Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig ve eşi Leonore Kosswig'in vasiyetleridir. Kosswig çifti ayrı ayrı zamanlarda Almanya'da vefat etmiş olmalarına rağmen vasiyetleri üzerine öldükten sonra naaşları Türkiye'ye getirilerek Aşiyen Mezarlığına defnedilmiştir.²⁵

Göç eden bilim adamlarının özellikle olgun bilim adamı nitelikleri ile sonraki yıllarda üniversitemizde bilim adamlarının yetiştirilmesine çok önemli katkıları olmuştur. Bu bilim adamlarının yetiştirdikleri asistanlar sonraki yıllarda kürsülerini daha da genişletmişlerdir.

Almanca konuşan profesörler, başlangıçta kendilerine yabancı olan toplumla tam olarak bütünleşemeyen küçük bir azınlık oluşturmuşlardır. Bu küçük azınlık bir yandan etnik ve dinsel bakımlardan halk kitlesinden farklı olduğu gibi iş sözleşmeleri bakımından da Türk meslektaşlarından ayrılmıştır. Aynı zamanda Alman hükümetinin de yakın takibi altında çalışmak durumundaydılar. Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan bir raporda Hitler yönetiminin 1934

yılından itibaren belgedeki ifadesiyle İstanbul Üniversitesi'ndeki "Yahudileşmiş göçmen kliği" ile bütün yollara başvurarak nasıl uğraşıldığı ve fakat raporun yazıldığı 1939 yılına kadar herhangi bir başarı kazanmadığı öğrenilmektedir. Raporu hazırlayan Oberregierungsrat Dr. Scurla raporunda "...bu nedenle gelecekte de İstanbul Üniversitesinde boşalacak olan öğretim üyesi kadrolarına öncelikle Alman göçmenlerin tayin edileceklerini hesaba katmak zorundayız. Bu durum, İstanbul Üniversitesi'nin bugün için Türkiye'nin bilim hayatında tek üniversiteyi teşkil etmesi ve göçmen Alman hocaların burada son derece etkili olmaları dikkate alındığında bizim için büyük önem taşımaktadır" ifadesi ile uygulanan politikaları özetlemiştir.²⁶

Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun üniversitelerine yapılan katkılardan belki de en önemlisi üniversite reformunun uygulanması aşamasında ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin üniversite reformu hedefine önemli ölçüde yabancı profesörlerin yardımı ile ulaştığı söylenebilir. Bu katkılar sayesinde Türk üniversitelerinde çağdaş ölçütlerde öğrenciler ve öğretim elemanları yetiştirilmiştir. Buna ek olarak gelen bilim adamları üniversitelerde ders metotlarının düzeltilmesinde de özveri ile çalışmışlardır. Prof. Malche'nin raporunda belirttiği akademik ders metotlarının değiştirilmesi önerisi büyük ölçüde mülteci profesörlerin yardımıyla yerine getirilmiştir.

Profesörlerle yapılan iş sözleşmesinin Türkçe

²⁵ İsmail Doğanay, (1986), "Atatürk'ün Ülkesinde Yirmi Yıl Hukuk Dersi Veren Ölümsüz Hocamız Ord. Prof. Dr. Jur. Dr. h.c. Ernst E. Hirsch'in Ardından", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hatırasına Armağan (1902-1985)*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 44-45.

²⁶ Rapordan aktaran: Klaus Detlev Grothusen, (1981), s. 540'deki 3. dipnot şöyledir: "110 sayfalık bu raporun adı şöyledir: Die Taetigkeit deutscher Hochschullehrer an Türkischen wissenschaftlichen hochschulen. Bericht des Oberregierungsrates Dr. Scurla über die ergebnisse einer dienstreise vom 11-25 Mai 1939 nach İstanbul und Ankara. (Alman yüksek okul öğretmenlerinin Türkiye Yükseköğretimindeki faaliyetleri. Oberregierungsrat Dr. Scurla'nın 11-25 Mayıs 1939 tarihindeki Ankara ve İstanbul Seyahatlerine ilişkin raporu). Ankara Büyükelçiliği dosya no: Kult.X-3, Bonn Dışişleri Bakanlığı siyasi arşivi"

ders verme ve ders kitabı yazma zorunluluğu hükmü (profesör, üçüncü yıldan sonra derslerini Türkçe olarak vermek için elinden geleni yapmakla yükümlüdür) yabancı uzmanlarla yapılan iş anlaşmaları açısından tamamıyla yeni bir yaklaşımı ifade etmektedir. Osmanlı Devleti zamanında yabancıların Türkçe öğrenmeleri ve kullanmaları hiçbir zaman istenmemiştir.²⁷ Bu şekilde Türkçe literatürün oluşması için önemli bir başlangıç sağlanmıştır. Sonraki yıllarda Türk üniversitelerinde üretilen bilimsel çalışmalar ve ders kitapları bu başlangıçtan destek alıp hızlanmıştır.

Almanca konuşan profesörlerin Türk üniversite sisteminin oluşması için verdikleri katkılardan diğer diğeri de üniversitelerdeki altyapının kurulmasına ilişkindir. Bu profesörler sayesinde üniversitelerin özellikle kütüphanelerini çağdaş ölçüde yenilenmiş veya yeniden oluşturmuştur. Bilimsel dergiler çıkarmış, sınav sistemi (doçentlik sınavları da dahil olmak üzere) büyük ölçüde elden geçirilmiş ve üniversitelerimize yeni bir zihniyet getirilmiştir. Yeni zihniyet getirilmesi konusunda ilginç bir örnek Prof. Dr. Hirsch'tir. Prof. Hirsch, doçent olarak verdiği derslerde gereğinden fazla yüksek sesle konuştuğunu fark edince daha iyi ders anlatabilmek ve daha iyi bir hoca olabilmek için konservatuarda baritondan konuşma ve şan dersleri almıştır.²⁸

Göç eden bilim adamlarının Türkiye'de eğitimin demokratikleşmesi için de ciddi katkıları olmuştur. Eğitim reformunun sonucunda Anadolu'nun her yerinden üniversitelere öğrenciler gelmeye

başlamış ve böylelikle üniversite reformunun gerçekleştirilmesi ile üniversitelerin geniş yoksul kitlelere açılması sağlanmıştır.

Üniversite olan şehirlerde kamuya açık dizi konferanslar ve orta büyüklükteki Anadolu şehirlerinde "Üniversite Haftası" adı verilen seri konferanslar düzenlenmiştir. Her durumda ülkedeki aydın çevrelerce çok ilgi gören dizi konferanslar, Türkiye için tamamen bir yenilik niteliğindedir. Bu uygulama ile yetişkinlerin öğrenme süreçlerinin devamına katkısının yanı sıra, üniversite çalışmalarının ve profesörlerin geniş kitlelere tanıtılması için etkili bir yöntem geliştirilmiştir.

Türkiye'ye göç eden bilim adamlarının Türk yüksek öğretim sisteminin birçok alanı kadar işletme ve muhasebe eğitimine de önemli katkıları olmuştur. Akademik anlayış içinde işletme disiplinin ortaya çıkması dünyada Ondokuzuncu yüzyılın sonu ile Yirminci yüzyıl başlarına isabet etmektedir. Bu aşamanın ülkemizdeki başlangıcı ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne gelen Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac'ın çalışmalarına dayanmaktadır.²⁹ Bu nedenle Prof. Isaac Türkiye'de işletmecilik disiplinin kurucusu sayılır. Prof. Isaac, işletme disiplinin ve özellikle işletme iktisadının yanı sıra muhasebe eğitimine de önemli katkılar sağlamıştır. Prof. Isaac'ın gerek lisans gerekse doktora programlarında yürüttüğü dersler bu katkıyı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Prof. Isaac 1883 yılında Almanya'da doğmuştur. Ünlü işletme ekonomisti Prof. Fritz Schmidt'in

²⁷ Hirsch, a.g.e., s. 216.

²⁸ Yaşar Karayalçın, (1986), "Prof. Dr. Ernst E. Hirsch: Kişiliği-Türk Hukuku", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hatırasına Armağan (1902-1985)*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s.5-15.

²⁹ Tamer Müftüoğlu, (1999), *İşletme İktisadi*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 140.

öğrencisi ve asistanı olarak Frankfurt'ta bulunmuş, 1926 yılında yazdığı profesörlük tezinden sonra Nürnberg'deki Yüksek Ticaret Okulunda işletme dersleri vermeye başlamıştır. Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesinden hemen sonra, 1933 yılında, zorunlu olarak izne ayrılmış daha sonra 1934'de 46 yaşında zorunlu olarak emekli edilmiştir. Kısa zamanda Musevi olarak Almanya'da kalmasının mümkün olmadığını farkına varmasına karşın Alman kültürüne bağlılığından dolayı 1937 yılına kadar göç etmemekte direnmiştir. Almanya'da ortamın her geçen gün

kötüye gitmesinden dolayı 1937 yılında İstanbul Üniversitesi'nden yapılan davetini kabul etmiş ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde çalışmaya başlamıştır. Prof. Isaac'ın eşi Gertrud Isaac ise İstanbul'da piyano öğretmeni olarak çalışmıştır.

Prof. Isaac'ın İstanbul'a geldiği yıllarda Türkiye'de işletme disiplini okutulmamaktaydı. Prof. Isaac bu şekilde Türkiye'de işletme disiplini ilk defa üniversitede okutmaya başlamıştır. Bu durum Isaac'ın Türkiye'deki faaliyetini daha da önemli hale getirmektedir.

Tablo2. İktisat Fakültesindeki Kürsüler (1936-1945)

	Yabancı Öğretim Üyesi	Türk Öğretim Üyesi
Genel İktisat ve İktisat Teorisi		Fazıl Pelin H.A. Kuyucak
Genel İktisat ve Finans Teorisi	Röpke Dobretsberger Neumark	
Genel İktisat ve İktisat Doktrinleri Tarihi		Şükrü Baban
İstatistik ve Pratik İstatistik		Ömer Celal Sarç
Finans İlimi ve Finans Kuramları	Neumark	
İktisat Organizasyonu ve İşletmecilik	Isaac	
Sosyoloji ve sosyal Politika	Kessler	
İktisat Tarihi ve İktisat Coğrafyası	Rüstow	

Kaynak: Widmann, a.g.e., s.194.

Prof. Isaac, Türkiye'ye geldikten sonra Türkçe öğrenmek için gayret göstermiş ve derslerini Türkçe anlatmıştır. Bu sayede sınavlarda ve derslerde öğrencileri ile doğrudan doğruya dil bağı kurabilmeyi başarmıştır. Prof. Isaac Türkiye'deki 13 yıllık ikamet süresince verdiği işletme ve muhasebe derslerine paralel olarak Türkçe birçok bilimsel makale de yayımlamıştır. yoğun bir yayın yapmıştır. İşletme ve muhasebe alanında kapsamlı bir ders materyali oluşturmuştur. Kessler meslektaş Prof. Isaac'ın katkılarını şu şekilde ifade etmiştir: "İstanbul'a geldiği zaman kendi alanında çok az Türkçe eser vardı. Bundan dolayı Isaac kendini hayret verici bir hevesle yazmaya vermiştir. Bu nedenle pratik iktisatçılarca da tanındı ve çok saygınlık kazandı. Çalışma Bakanlığı özellikle sosyal sigorta ve ücretliler sorunun ayrıntılarında onun danışmanlığından faydalanılmıştır. Ama baş uğraşısı dersler olmuştur. Konferans konularını yavaş yavaş genişletmiş ve 3 asistanını bu işler için daima görevlendirmiştir. Öğrencileri ve asistanları ona sevgi ve saygı ile bağlıydılar. O, olağanüstü bir hoca, meslektaşlarına, enstitü ve fakülteye karşı yardımsever bir kişidir. Alman ve Türk meslektaşları çevresinde Isaac ve eşi haklı olarak sevilen ve sayılan şahsiyetler olmuşlardır"³⁰

Prof. Isaac'ın toplam 133 yayınından 83'ü Türkçe'dir. Bu kitapların çoğunluğu Türk üniversitelerinde ve ticaret liselerinde 1960'lı yılların sonuna kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu açıdan Prof. Isaac göç eden bilim adamları arasında birden fazla öğrenci kuşağı üzerinde en fazla etkisi olan öğretim üyelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Prof. Isaac'ın Türkçe olarak yayımlanan kitapları şunlardır:

- İşletme İktisadı, (ç. İsmet Alkan), İstanbul, 1939.
- İşletme İktisadı, 3 Cilt, (ç. Dr. Orhan Tuna ve Doç. Ahmet Ali Özeken), İstanbul, 1940.
- Ticari Hesap ve Mali Cebir, 2 cilt, (ç. Fazıl Kamil Gülçür ve Nevzat Güneş), İstanbul, 1940.
- Muhasebe Nazariyesi, (ç. Rifat Yenel), İstanbul, 1941.
- Hukukçular için İşletme İktisadına Giriş, (ç. Dr. Orhan Tuna), İstanbul, 1943.
- İşletmelerde Revizyon ve Kontrol, (ç. Volf Çernis), İstanbul, 1944.
- Muhasebe Tatbikatı, Aziz Tahsin Balkanlı ile, İstanbul, 1945.
- Sigorta İşletmesi, 3 cilt, (ç. Feridun Özgür ve Nakibe T. Uzgören), İstanbul, 1946.

Prof. Isaac, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde lisans ve doktora düzeyinde işletme iktisadı ve muhasebe alanında dersler vermiş, seminerler yürütmüştür. İktisat Fakültesi'nin 1937 yılı ders programına göre Prof. Isaac'ın lisans düzeyinde haftada altı saat "İşletme İktisadı ve Devlet Muhasebesi" dersini verdiği görülmektedir. Aynı şekilde "Umumi İşletme İktisadı", "İşletmeler Arasındaki Mukayese" ve Maliyet masrafları Nazariyesi" konularında seminer dersleri yürütmüştür. Prof. Isaac, lisans programının yanı sıra doktora programında "İşletme ve Konjonktür" ve Maliyet Masraflarının Hesaplama Metodları" derslerini okutmuştur.

Prof. Isaac'ın üniversitede verdiği dersler ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra o yılların sanayileşme sürecinde gerek devlet sektöründe ve

30 Neumark, a.g.e., s. 203.

gerekse özel sektörde çok takdir edilen ve değer verilen bir danışman olarak da önemli hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir.

Prof. Isaac göç eden diğer bilim adamları gibi kurduğu kürsünün devam etmesi ve yeni öğrencilerin yetiştirilmesi için asistan da yetiştirmiştir. Asistanı olan Feridun Özgür de tıpkı hocası gibi Türkiye’de yüksek öğretim sistemine önemli katkılar sağlamıştır.³¹

Türkiye’ye göç eden bilim adamları Türkiye’deki kalış sürelerine göre iki gruba ayrılabilir. Bunlardan ilk grup Türkiye’ye geldikten kısa süre sonra başka ülkeye geçen bilim adamları, diğer grup ise Türkiye’de daha uzun süre kalan bilim adamlarıdır. Türk üniversite sistemine en önemli katkıları da bu uzun süre kalan bilim adamları sağlamıştır. Gelenlerin bir kısmı Türkiye’de on ve hatta yirmi yıl geçirmişlerdir. Prof. Isaac ikinci gruptaki bilim adamlarındandır.

Bilim adamları için Türkiye’de çalışmak birta-

kim güçlükleri de beraberinde getirmekteydi. Özellikle, ilk geldikleri yıllarda en önemli sorunu din ve dil olmuştur. Bunun yanı sıra, üniversitede yaşanan bir takım kıskançlıklar da sorunlara neden olmuştur. Yerli profesörlerin maaşlarının o zamanlar yabancılara verilenin yarısından az, hatta dörtte biri kadar olması sorunlara yol açmıştır. Başlangıçta kıskançlığa neden olan bu durum sonraları bazı Türk bilim adamlarında reform karşıtı eğilimlere yol açmıştır.³²

Mültecileri Amerika da olduğu gibi Türkiye’de sürekli olarak tutmak mümkün olamamıştır. Yabancılara karşı olan güvensizlik bazı çevrelerde kendini iyiden iyiye hissettirmişti. Hatta bazıları göç eden bilim adamlarının misyonlarını tamamladıkları, artık ülkelerine dönem zamanlarının geldiği fikrini ortaya atmıştır. Aynı şekilde, ekonomik koşullar da gelen bilim adamları geri dönüşleri için bir neden olmuştur. Türk meslektaşlarının bütün çabalarına rağmen göç eden bilim adamları için bir emeklilik hakkının düzenlenememiş olması geri dönüşleri hızlandırmıştır.

Tablo3. Türkiye’den Ayrılan Bilim Adamları ve Gittikleri Ülkeler

	ABD		Almanya veya Avusturya		Diğer	
	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan	Prof.	Asistan
1934-39	12	9	-	-	7	2
1940-1945	2				3	
1945-1945	8	2	2	3	3	
1950-1956	1	5	20	2		
1956-			2		1	1
Toplam	23	16	24	6	14	3

Kaynak: Widmann, a.g.e., s.227.

³¹ İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Feridun ÖZGÜR yaşamı boyunca Türkiye’deki işletme ve muhasebe eğitimine büyük katkılar yapmış ve 23 Haziran 2006 tarihinde İstanbul’da ölmüştür.

³² Neumark, a.g.e., s. 16.

Bu şekilde 1949/50 yıllarında Almanya'nın normal hayatına kavuşmasıyla genç Alman cumhuriyetine mültecilerin akını başlamıştır. Savaşın bitmesinden sonra, resmi göreve çağrı yazısı ile profesörler yeniden Almanya'ya çağırılmıştır. Prof. Isaac önce 1950'de Göttingen'de sonra da 1952 yılından itibaren Nürnberg'de ders vermek üzere Almanya'ya dönmüştür. Böylece 1933'de terk etmek mecburiyetinde kaldığı eski kürsüsüne tekrar kavuşmuştur. Prof. Isaac, 1955 yılında bu üniversiteden emekliliğini istemiş ve 1956 yılında Nürnberg'de hayatını kaybetmiştir.

V. Sonuç

Almanya'dan zorunlu olarak göç ettirilen bilim adamlarının Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmakta olan yüksek öğretim sistemine değerli katkıları olmuştur. Bu katkılar sadece o yıllarda

değil izleyen yıllarda da etkilerini göstermiştir. Günümüz Türkiye'sinde üniversite anlayışının oluşmasında ve eğitimin demokratikleşmesinde gelinen noktada bu bilim adamları unutulmaz çabalar göstermiştir. Yaşadıkları trajedinin belki de tek faydalı halkası olan Türkiye yılları göç eden bu bilim adamları için de eşsiz tecrübeler edindikleri yıllar olmuştur.

F. Neumark, Türkiye'de geçirdiği yıllara ilişkin yazdığı anılarında bu durumu şu ifade ile özetlemiştir: "Eski yardımcılarımıza bir anlamda çocuklarımız gözüyle bakarken, herhalde artık hepimiz Türk torun sahibi olmuş bulunuyoruz. Çünkü doğallıkla artan ölçüde bizi, olsa olsa ancak eserlerimizden tanıyan ama eski yardımcılarımız aracılığı ile bir bakıma dolaylı olarak çalışmalarımızdan etkilenmiş olan yeni bir nesil yetiştirmiş bulunuyor."

KAYNAKÇA

- Arslan, Ali (1995), *Darülfünun'dan Üniversiteye*, İstanbul: Kitabevi.
- Ash, Mitchell G. ve Söllner, Alfons (1996), "Introduction: Forced Migration and Scientific Change after 1933", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press.
- Bahadır, Osman (2004), "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilim", Günce.
- Distel, Barbara ve Jakusch, Ruth (1978), *Concentration Camp Dachau 1933-1945*, 17. Edition, Munich: Comite International de Dachau.
- Doğanay, İsmail (1986), "Atatürk'ün Ülkesinde Yirmi Yıl Hukuk Dersi Veren Ölümsüz Hocamız Ord. Prof. Dr. Jur. Dr. h.c. Ernst E. Hirsch'in Ardından", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hatırasına Armağan (1902-1985)*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Greenberg, Karen J. (1996), "The Refugee Scholar in America: The Case of Paul Tillich", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press.
- Grothusen, Klaus Detlev (1981), "1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, Cilt: XLV/2, Sayı: 180.
- Hirsch, Ernst E. (1997), *Anularım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Karayalçın, Yaşar (1986), "Prof. Dr. Ernst E. Hirsch: Kişiliği-Türk Hukuku", *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'in Hatırasına Armağan (1902-1985)*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Koçak, Cemil (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi.
- Krohn, Claus-Dieter (1996), "Dismissal and Emigration of German-Speaking Economists after 1933", *Forced Migration and Scientific Change: Emigre German-Speaking Scientists and Scholars After 1933*, USA: Cambridge University Press.
- Malche, Albert (1939), *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar Seri:B, No.: 5.
- Müftüoğlu, Tamer (1999), *İşletme İktisadı*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Neuhausler, Johannes (2002), *What was it like in the Concentration Camp at Dachau*, Dachau: Trustees for the Monument of Atonement in the Concentration Camp at Dachau.
- Neumark, Fritz (1982). *Boğaziçine Sığınanlar: Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, Çev.: Şefik Alp Bahadır, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını.
- Öztürk, Yaşar (2003), "İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında", *Bütün Dünya*, Sayı: 2003/08, Ağustos.
- Yavuz, Fehmi (1968), "Prof. Ernst Reuter", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIII, No: 3, Eylül.
- Widmann, Horst (1999), *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: Kabalıcı.

